

چالش های فقهی - حقوقی ناباروری و تأثیر آن بر روابط زوجین

فاطمه گرجی^۱، ابوالقاسم ولی زاده^۲، محمد حسینی^۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف احصاء چالش های فقهی - حقوقی ناباروری و تأثیر آن بر روابط زوجین به روش تحلیل مضمون انجام شد. اطلاعات پژوهش با استفاده از مصاحبه نیمه ساخاریافته جمع آوری گردید. بدین منظور ۱۹ نفر از خبرگان حوزه فقه، حقوق و خانواده که با نمونه گیری هدفمند انتخاب و تا رسیدن به اشباع نظری داده ها مصاحبه شدند. داده های به دست آمده با استفاده از نرم افزار مکس کیودی ای در سه مرحله کدگذاری و تحلیل شد که ۳۷ مقوله از آن استخراج گردید. این مقولات عبارتند از: چالش های فقهی (۱۰ مقوله)، چالش های حقوقی (۹ مقوله)، مهم ترین چالش های فقهی و حقوقی (۸ مقوله)، اثرات منفی ناباروری بر روابط زوجین (۴ مقوله) و تأثیر چالش های فقهی و حقوقی بر روابط زوجین (۶ مقوله). یافته ها نشان داد مهم ترین مسائل فقهی و حقوقی که خانواده های نابارور با آن مواجه اند عبارتند از: عدم پابندی زوجین به تعهدات زناشویی، عدم حمایت کافی قانون در سوء معاشرت همسر و اطرافیان، اختلاف نظر فقها در جواز یا حرمت تلقیح مصنوعی، سکوت قانونگذار و نقص قانون درباره روش های نوین باروری، بی توجهی برخی از افراد به مسائل فقهی. این چالش ها سبب سردرگمی زوجین شده و بر روابط ایشان تأثیر دارد.

واژگان کلیدی: چالش های فقهی ناباروری، چالش های حقوقی ناباروری، چالش های ناباروری، روابط زوجین نابارور، تعدات زناشویی، درمان ناباروری.

Doi: 10.22034/ijwf.2023.15299.2056

نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۲۰ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۳/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۲۰
۱. کارشناس ارشد معارف اسلامی و حقوق خانواده، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران. (نویسنده مسئول)
Email: fatemegorji74@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-3432-3628
۲. دانشیار گروه معارف، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران.
Email: a.valizadeh@urmia.ac.ir ORCID ID: 0000-0002-6075-7705
۳. استاد گروه علوم تربیتی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران.
Email: m.hassani@urmia.ac.ir ORCID ID: 0000-0002-6421-429X

The Jurisprudential-Legal Challenges of Infertility and Its Effect on Couples' Relationships

Fatemeh Gorji¹, Abolghasem Valizadeh², Mohammad Hassani³

The current research was conducted with the aim of identifying jurisprudential-legal challenges of infertility and its effect on couples' relationships by thematic analysis. The data were collected using the semi-structured interviews; thus, 19 experts majored in Fiqh, law, and family were selected by the judgmental sampling, and they were interviewed until the saturation stage. The obtained data were encoded through the three phases by MAXQDA and 37 categories were extracted. These categories included jurisprudential challenges (10 categories), legal challenges (9 categories), the most important jurisprudential-legal challenges (8 categories), negative effects of infertility on couples' relationships (4 categories), and the effect of jurisprudential-legal challenges on couples' relationships (6 categories). The results showed that the most important jurisprudential-legal challenges which infertile families face are as follows: couples' non-adherence to marital commitments, the lack of sufficient legal support in cases of misbehavior between spouses and those around them, jurists' disagreements regarding the permissibility or sanctity of artificial insemination, the legislator's silence and the lack of law regarding new methods of fertility, and some people's inattention to jurisprudential issues. These challenges throw couples into confusion and affect their relationships.

Keywords: jurisprudential challenges of infertility, legal challenges of infertility, challenges of infertility, infertile couples' relationships, marital commitments, infertility treatment.

Paper Type: Research

Data Received: 2023 / 02 / 19   **Data Revised:** 2023 / 05 / 23   **Data Accepted:** 2023 / 06 / 10

1. M.A. in Islamic Knowledge and Law (Family Law), Urmia University, Urmia, Iran. (Corresponding Author)

Email: fatemegorji74@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3432-3628

2. Associate Professor, Department of Knowledge, Urmia University, Urmia, Iran.

Email: a.valizadeh@urmia.ac.ir

ORCID ID: 0000-0002-6075-7705

3. Professor, Department of Educational Sciences, Urmia University, Urmia, Iran.

Email: m.hassani@urmia.ac.ir

ORCID ID: 0000-0002-6421-429X

گاهی زن و مرد به دلیل مشکلات زنانه، مردانه یا دلایل ناشناخته قادر به فرزندآوری نیستند. ناباروری در بسیاری مواقع به صورت رنج و گرفتاری در زندگی جلوه‌گر می‌شود. نداشتن فرزند یکی از بحران‌های اجتماعی است که می‌تواند کانون گرم خانواده را متلاشی کند. برخی افراد برای پایان دادن به رنج بی‌فرزندی، طلاق یا به سرپرستی گرفتن طفلی را انتخاب می‌کنند. البته راه‌های دیگری مانند ازدواج مجدد هم وجود دارد، ولی بخش عظیمی از زوجین نابارور به درمان رو می‌آورند. تلقیح مصنوعی پدیده نوینی است که آرزوی داشتن فرزند را برای زوجین تاحدودی برآورده می‌کند، هرچند پدیده‌های جدید، چالش‌های فقهی و حقوقی جدیدی را برای زوجین نابارور پیش می‌آورد. پژوهش حاضر با هدف بررسی چالش‌های فقهی و حقوقی ناباروری و تأثیر آن بر روابط زوجین انجام شد. پاسخ‌هایی در بررسی این چالش‌ها مفروض است از جمله: افراد جامعه به مسائل فقهی در تلقیح مصنوعی و فرزندخواندگی کمتر اهمیت می‌دهند، به نظر می‌رسد مردم با چالش‌های حقوقی ناباروری بیشتر مواجه هستند.

یکی از مهمترین چالش‌های فقهی و حقوقی متقاضیان تلقیح مصنوعی (تخمک، اسپرم و جنین اهدایی، رحم استجاری) سکوت قانون‌گذار و نقص قانون است. به نظر می‌رسد انتخاب هریک از این راهکارهای فرزندآوری (تلقیح مصنوعی، فرزندخواندگی) می‌تواند خانواده را دچار چالش‌های فقهی و حقوقی کند که این چالش‌ها بر روابط زوجین تأثیر می‌گذارد. اسلام اصل را بر حفظ کیان خانواده گذاشته است، نه فرزندآوری، اما برخی از خانواده‌ها به هر روش ممکن اقدام به فرزندآوری می‌کنند. برای مثال برخی زوجین با به فرزند گرفتن طفلی (فرزندخواندگی) ممکن است از نظر اقتصادی و عاطفی خانواده را دچار تنش کنند و گاهی روابط آنها چنان مخدوش می‌شود که باعث جدایی می‌گردد. در این فرض نه تنها خانواده، بلکه فرزندخوانده نیز آسیب می‌بیند. همچنین خانواده‌هایی که باروش تلقیح مصنوعی صاحب فرزند می‌شوند نیز به دلیل نقص یا سکوت قانون از نظر فقهی و حقوقی دچار تنش می‌شوند و خانواده‌ای که تا تنها دغدغه آن نداشتن فرزند بود با مشکلات دیگری روبه‌رو خواهد شد. باتوجه به اینکه باید کاری کرد که بیماران جز رنج

بیماری، درد و دغدغه دیگری نداشته باشند، پرداختن به این مسئله باهدف شناسایی چالش‌های فقهی، حقوقی و تأثیر آن بر روابط زوجین ضروری به نظر می‌رسد تا بتوان مشکلات پیش‌روی این خانواده‌ها را برداشت تا رنجی جز ناباروری نداشته باشند.

۲. چهارچوب نظری پژوهش

در گذشته وقتی افراد صاحب فرزند نمی‌شدند راهکار نخست ازدواج مجدد بود؛ زیرا زنان را علت ناباروری می‌دانستند. در تاریخ انبیا نیز مواردی از ازدواج مجدد برای فرزندان شدن دیده می‌شود مانند حضرت ابراهیم علیه السلام که با ازدواج با هاجر صاحب فرزند شد. (کلینی، ۱۳۶۲، ۳۷۳/۸) در ایران دانشمندان بزرگی مانند زکریای رازی در کتاب *الحاوی فی الطب* و ابن سینا در کتاب *قانون در طب*، علل ناباروری در زنان و مردان و شیوه درمان آن را بررسی کرده‌اند. جرجانی در کتاب *دایره‌المعاف ذخیره خوارزمشاهی* به مباحث نازایی با عبارت «بار نگرستن زنان» پرداخته و علل و درمان آن را بیان کرده است. در ادامه راه پیشینیان، مؤسسه رویان بیمارستان افشار یزد در سال ۱۳۶۹ پیش برنده تولد اولین کودک به روش تلقیح مصنوعی بود (رضانیامعلم، ۱۳۸۲).

اگر درمان ناباروری مؤثر نباشد و زوجین صاحب فرزند نشوند، فرزندی از مراکز بهزیستی یا از دیگر اشخاص به فرزندخواندگی می‌گیرند، البته گرفتن فرزند از دیگران رسمی در گذشته بوده است مانند داستان سرپرستی علی بن ابی طالب علیه السلام (ابن کثیر دمشقی، ۱۴۰۷ هـ.ق، ۲۵/۳؛ ذهبی، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۱۳۶/۱). پیشینه فرزندخواندگی با توجه به آیات *قرآن* (ر.ک.، احزاب: ۴، ۳۶، ۴۰؛ یوسف: ۲۱؛ قصص: ۹) به پیش از اسلام بازمی‌گردد. تلقیح مصنوعی به شیوه امروزی در احکام فقهی نبوده و بانام مسائل مستحدثه بررسی شده است، اما فقها با این جنس مسائل بیگانه هم نبوده‌اند. برای نمونه اگر مردی با همسرش نزدیکی کرد، سپس زن با دختر باکره‌ای مساحقه کرد و دختر حامل و باردار شد حکم آن است که فرزند از آن مرد باشد و زن و دختر را باید حد بزنند و زن باید مهرالمثل دختر باکره را بپردازد (مکی عاملی، ۱۴۱۱ هـ.ق).

نهاد قانون‌گذار ایران درباره موضوع تلقیح مصنوعی به‌طور کامل ورود نکرده است. در سال ۱۳۷۷ دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران و پژوهشکده ابن سینا همایشی

با موضوع بررسی فقهی و حقوقی اهدای جنین برگزار کرد. بعد از آن همایش، این شیوه باروری و جبهه قانونی پیدا کرد و قانون اهدای جنین مشتمل بر پنج ماده در جلسه علنی مورخ ۱۳۸۲/۴/۲۹ در مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳۸۲/۵/۸ به تأیید شورای نگهبان رسید، اما در مورد دیگر روش های تلقیح مصنوعی، قانون مدونی در ایران وجود ندارد. براساس تعاریف، هرگاه زوجی پس از یک سال رابطه جنسی بدون جلوگیری، صاحب فرزند نشوند نابارور محسوب می شوند (کمیته اجرایی انجمن پزشکی...، ۲۰۰۸). ایران کشوری مسلمان و مبنای قانون گذاری آن در مباحث احوال شخصیه کتاب و سنت است. از این رو، در پژوهش حاضر، فقه مبنا قرار گرفته و سپس مباحث حقوقی بررسی شده است. پژوهش حاضر باروش تحلیل مضمون به چالش های فقهی و حقوقی ناباروری پرداخته و پس از شناسایی چالش های مذکور، تأثیر آنها بر روابط زوجین را بررسی نموده است.

۱-۲. روش های مواجهه زوجین با ناباروری

۱-۱-۲. ازدواج مجدد

یکی از راه های فرزندآوری ازدواج مجدد است که پیش از اسلام نیز وجود داشته است. دین اسلام با محدود کردن ازدواج مجدد به چهار زن دائم آن را امضا کرده است. (ر.ک. احزاب: ۵۰؛ نساء: ۳۰) اسلام شروطی برای ازدواج مجدد در نظر دارد که مهمترین آن شرط عدالت است. این عدالت در اموری مانند نفقه، حق میت، مضاجعت و هم بستری است و مسائل عاطفی را شامل نمی شود. (مغنیه، ۱۴۲۱ ه.ق، ۱۹۷/۵) مردی که توان برقراری عدالت را نداشته باشد، داشتن چند همسر برایش جایز نیست (صدر، ۱۴۰۶ ه.ق، ۱۶۲/۶). یکی از مواردی که چند همسری را به صورت راهکار پیشنهاد می کند ناباروری با علت زنانه است. این راهکار بسته به نوع فرهنگ و اجتماعی که زوجین در آن زندگی می کنند، می تواند مورد توجه قرار بگیرد. در قانون حمایت خانواده نیز یکی از مواردی که به مرد اجازه ازدواج مجدد داده شده است، عقیمی زن می باشد (صفایی، ۱۳۹۷).

۲-۱-۲. درمان ناباروری

به موازات گسترش ناباروری، درمان نیز پیشرفت چشم گیری داشته است. از روش های

درمان پزشکی ناباروری، تلقیح مصنوعی است که شامل لقاح درون رحمی، لقاح خارج رحمی، اهدای جنین، اهدای گامت (اهدای تخمک، اهدای اسپرم) و رحم جایگزین است. این روش‌های درمانی، امروزه بسیار مورد توجه قرار گرفته‌اند، اما باید به این نکته توجه کرد که این مسئله، یک مسئله مستحدثه است و در قرآن، روایات و منابع فقهی معتبر متقدم و متأخر نمی‌توان آن را بررسی کرد. از این رو، احکام این عمل در استفتائات فقه‌های معاصر بررسی می‌شود. قول مشهور بین فقه‌های معاصر در مورد اخذ نطفه مرد اجنبی و تلقیح آن با تخمک زن اجنبیه، عدم جواز آن است و فرقی ندارد که تلقیح در داخل رحم باشد یا خارج از آن (جمعی از پژوهشگران، ۱۳۸۲).

اول، نظر برخی از فقها در مورد درمان ناباروری

«تلقیح نطفه مرد اجنبی به اجنبیه حرام است و عدم لحوق به مادر و عدم توارث بعید نیست». (طباطبایی بروجردی، بی‌تا) در مورد تزریق نطفه نیز نظر ایشان به عدم جواز است. اگر کسی چنین عملی را انجام دهد و نطفه غیر از زوج تزریق شود، ولد ملحق به او نیست (طباطبایی بروجردی، بی‌تا). نظر امام خمینی رحمته‌الله نیز بر عدم جواز است. ایشان می‌فرماید: «جایز نیست داخل کردن منی اجنبی در رحم چه با اجازه زن باشد یا نه چه با اجازه شوهرش باشد یا نباشد» (موسوی خمینی، ۱۴۰۹ ه.ق). در جای دیگر آمده است که این عمل جایز نیست اگرچه شوهر راضی باشد و بچه ملحق به صاحب منی است (موسوی خویی، بی‌تا). آیت‌الله گلپایگانی می‌گوید: «تلقیح نطفه اجنبی به اجنبیه به نظرم جایز نیست» (گلپایگانی، ۱۴۰۹ ه.ق). در مقابل، آیت‌الله خامنه‌ای نظر مخالف دارد. ایشان تلقیح میان اسپرم مرد اجنبی با تخمک زن در رحم وی را جایز می‌داند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۲). در سایر روش‌های تلقیح مصنوعی (تخمک اهدایی، جنین اهدایی، رحم استیجاری) فقها اختلاف نظر دارند. در مجموع می‌توان گفت که بسیاری از قاطع فقه‌های شیعه معتقد به حرمت تلقیح مصنوعی بوده یا به صورت مشروط آن را پذیرفته‌اند. تلقیح مصنوعی در قانون، زیاد مورد توجه نیست و هرچند درباره اهدای جنین، قانون مختصری وجود دارد، ولی کافی نیست. درست است که ناباروری تأثیر زیادی بر زندگی زوجین دارد، اما فرزندان شدن به روش تلقیح مصنوعی نیز می‌تواند بر زندگی و روابط زوجین تأثیر بگذارد. در اهدای گامت (اسپرم و تخمک) نص قانونی وجود ندارد. در رحم اجاره‌ای قانون مجزایی تدوین نشده

است، ولی این عمل براساس ماده ۱۰ قانون مدنی قراردادهای خصوصی، منع قانونی ندارد.

دوم، هزینه‌های درمان ناباروری

زوجین نابارور با مشکل هزینه‌های درمان ناباروری مواجه هستند. هرچند نفقه زن براساس ماده ۱۱۰۶ قانون مدنی برعهده شوهر است، اما آیا هزینه‌های درمان ناباروری از مصادیق نفقه است؟ ماده ۱۱۰۷ مصادیق نفقه را ذکر کرده است؛ در این ماده به هزینه‌های درمانی اشاره شده، اما میزان نفقه برای زوجه در قانون مشخص نشده است. با سکوت قانون‌گذار باید به منابع معتبر فقهی رجوع کرد. (ر.ک.، اصل ۱۶۷ قانون اساسی) فقها در زمینه مقدار نفقه واجب، اختلاف نظر دارند و ملاک واحدی در این مورد وجود ندارد. برخی از فقها مانند علامه حلی آن را از مصادیق نفقه واجب نمی‌دانند و ذمه شوهر را از پرداخت هزینه دارو در بیماری زن بری می‌دانند (علامه حلی، بی‌تا، ۲/۳۴-۳۵). نکته قابل توجه این است که فقها گرفتن خادم برای زن را جزو نفقه واجب می‌دانند. این درحالی است که هزینه‌های درمانی را جزو نفقه واجب او نمی‌دانند. به نظر می‌رسد برای یک زن، پرداخت مخارج درمانی اهمیت بالاتری دارد نسبت به گرفتن خادم، پس اگر فقها گرفتن خادم را که اهمیت کمتری دارد بر ذمه شوهر می‌دانند، پرداخت هزینه‌ها به طریق اولی باید بر او واجب باشد.

۲-۱-۳. گرفتن فرزندخوانده

فقه امامیه فرزندخواندگی را بااستناد به آیات و روایات به رسمیت نمی‌شناسد. فقها معتقدند که در فرزندخوانده نسب و ارث حاصل نمی‌شود. زوجین گیرنده به طور شرعی اجازه ندارند طفل را به نام خود بخوانند و برای او شناسنامه بگیرند. (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۹) همین مسئله می‌تواند روابط درون خانواده و محیط خانه را به شدت متشنج کند. داشتن فرزند و نامیدن آن طفل به نام خود انسان نیازی عاطفی است. این نیاز باعث می‌شود که افراد فرزندی از بهزیستی یا از دیگران به فرزندخواندگی قبول کنند.

۲-۱-۴. طلاق

فقه اسلامی طلاق را حق مرد می‌داند، اما در صورت وجود عیوب مشخص این اختصاص برداشته شده است و طرفین می‌توانند به این نکاح پایان دهند، ولی نه با تشریفات طلاق، بلکه با فسخ. این عیوب در فقه مشخص شده است. (کرکی، ۱۴۰۸. ه.ق. ۱۳/۳۲۲) براساس ماده ۱۱۲۲

و ۱۱۲۳ قانون مدنی عیوبی برای مرد و زن ذکر شده است که در صورت وجود آنها می‌توان نکاح را فسخ کرد. باتوجه به عیوب یاد شده در قانون مدنی، عقیمی از عیوب موجب فسخ نیست. در عیوب مرد اگر زوج قادر به انجام وظایف زناشویی باشد، ولی قادر به حامله کردن زوجه نباشد، این مورد از موارد فسخ نکاح یا تقاضای صدور گواهی عدم امکان سازش نیست (نظریه مشورتی، ۶۱۷/۷، مورخ ۱۳۶۶/۱/۳۱، اداره حقوقی قوه قضائیه). در مواردی که خانمی فاقد رحم باشد مرد می‌تواند نکاح را فسخ کند و مورد از موارد مصادیق حق فسخ به موجب تخلف از وصف ضمنی سلامت موضوع ماده ۱۱۲۸ قانون مدنی است. در این مورد رأی اصراری حقوقی ۸۸/۱۱/۲۰-۱۶ توسط هیئت عمومی شعب حقوقی دیوان صادر شده است. طلاق آخرین راه حل است؛ زیرا براساس روایات اسلامی طلاق منفورترین حلال در نزد خداوند است. (جرعاعلمی، ۱۴۱۶ ه.ق، ۲۲/۸) فقه در عقیمی مرد به زن حق طلاق نداده است، اما براساس بند ۱۰ سند نکاحیه اگر زوجین ۵ سال به دلیل بیماری نتوانند صاحب فرزند شوند، زن می‌تواند درخواست طلاق دهد. این بند اگر به امضای زوجین رسیده باشد، اعتبار دارد و زن پس از طی روند قانونی مانند نامه پزشکی قانونی مبنی بر عقیمی مرد، می‌تواند خود را مطلقه کند. باید توجه داشت که صرف ناباروری زوج برای ایجاد حق طلاق برای زوجه کفایت می‌کند و روش‌های نوین درمانی و احتمال درمان زوج باعث اسقاط حق طلاق ایجاد شده برای زوجه نمی‌شود؛ زیرا آنچه درباره احکام الهی به ذهن می‌رسد این است که منظور شارع صورت طبیعی آن چیز هست (رأی وحدت رویه شماره ۹۰۹۹۰۰۱۶/۹۲۰۹۹۷). ناباروری از مصادیق عسر و حرج است. تبصره ماده ۱۱۳۰ قانون مدنی شرایطی برای زن در نظر گرفته است که در صورت احراز آن بتواند از دادگاه تقاضای طلاق کند.

۲-۱-۵. سوء معاشرت میان زوجین

با ازدواج و تشکیل خانواده بین طرفین رابطه عاطفی، جسمی، جنسی، اعتقادی و مالی ایجاد می‌شود. عوامل مختلفی این روابط را تعدیل یا تحکیم می‌کند. روابط زوجین، روابط مالی و غیر مالی است. روابط مالی بین زوجین مهریه، نفقه، ارث و... است. ناباروری می‌تواند بر این روابط تأثیر بگذارد. روابط غیرمالی، تمام روابط بین زوجین بوده که عبارت است از: روابط عاطفی (مودت و رحمت، حسن معاشرت) و روابط حقوقی (حق فرزندآوری،

حق وفاداری، امر به معروف و نهی از منکر، حق طلاق، فسخ و حق ازدواج مجدد).
 حسن معاشرت از جلوه‌های اخلاق است و سوء معاشرت یکی از چالش‌های ناباروری است. سوء معاشرت هر رفتار و گفتاری است که توهین محسوب شود مانند تحقیر، ایراد، ضرب و جرح یا اموری که با عشق و احترام به کانون خانواده منافات داشته باشد. (گرجی، ۱۳۸۷، ۱۳۸/۲) خشونت از مصادیق سوء معاشرت در زوجین است. در برخی از کشورها مانند کشورهای در حال توسعه، ناباروری ممکن است باعث ایجاد همه یا حداقل یکی از انواع خشونت بین زوجین شود. متغیرهای مختلفی بر نوع و میزان خشونت تحمیلی بر فرد نابارور مؤثر است از جمله: مدت ناباروری، تحصیلات و پایگاه اقتصادی و اجتماعی زن. هرچه منابع و امکانات در دسترس اشخاص بیشتر باشد توانایی فرد برای استفاده از قدرت نیز بیشتر می‌شود. بنابراین، احتمال خشونت کمتر خواهد شد (اعزاز، ۱۳۸۰).

اول، حق فرزندخواهی

فرزندآوری از اهداف ازدواج است، البته فرزندآوری براساس نظر فقها جزو ماهیت و ذات عقد نکاح نیست و در این مسئله اختلاف نظر وجود ندارد. بعضی از زوجین در زمینه فرزندآوری با یکدیگر تفاهم ندارند. علاوه بر آن در نوع درمان نیز تفاهم ندارند و این نداشتن اتفاق نظر زوجین مسئله ناباروری را چالش انگیزتر هم می‌کند. مسئله دیگری که چالش بین زوجین را افزایش می‌دهد این است که فقه و حقوق به صراحت مبحث الزام زوجین به درمان را مطرح نکرده است، اما با توجه به مواد «۱۱۱۹، ۱۱۰۴، ۱۱۰۳» قانون مدنی می‌توان برای حفظ کيان خانواده زوجین را الزام به درمان کرد.

دوم، حق امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر از وظایف مسلمانان نسبت به یکدیگر است. بر همه مسلمانان از جمله زن و شوهر لازم است یکدیگر را در معروف و منکر تذکر دهند. (ر.ک.، توبه: ۷۱) برخی از روش‌های درمانی از نظر برخی فقها حرام است. زن یا شوهر اگر هر کدام اصراری بر آن درمان‌ها داشته باشد بر طرف مقابل واجب است او را از این کار بازدارد. استدلال این مسئله این است که:

- نهی از منکر واجب است؛ نهی از حرام واجب است؛

- حرام منکر است؛ برخی از روش‌های درمانی حرام است؛
- نهی از حرام واجب است؛ نهی از برخی روش‌های درمانی واجب است.

۳. روش اجرای پژوهش

در پژوهش حاضر برای درک بهتر از چالش‌های فقهی و حقوقی ناباروری و تأثیر آن بر روابط زوجین از رویکرد کیفی نظریه زمینه‌ای (داده‌بنیاد) به روش تحلیل مضمون استفاده شد. روش کیفی مورد استفاده در پژوهش حاضر یعنی، روش داده‌بنیاد براساس مراحل زیر اجرا شد: تدوین پرسش‌های پژوهش، گردآوری داده‌ها، کدگذاری داده‌ها در سه مرحله (کدگذاری باز، کدگذاری محوری، کدگذاری انتخابی) نوشتن یادداشت‌های تحلیلی، ثبت اندیشه‌ها و تفسیر خود از داده‌ها و درنهایت نگارش و تدوین نظریه. بنا بر ضرورت و فرایند تحقیق، از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شد. روش مقدماتی اتخاذ شده برای انجام مصاحبه، استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با سؤالات باز است. بعد از جمع‌آوری و تحلیل داده‌های اولیه، برای تعیین اینکه چه کسی نمونه بعدی باشد از نمونه‌گیری نظری استفاده شد. سپس متن مصاحبه‌ها با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودی ای با استفاده از روش کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی تحلیل شد.

جدول ۱

مشخصات افراد نمونه مورد مصاحبه

ردیف	مسئولیت	تحصیلات	رشته تحصیلی	جنسیت
۱	قاضی دادگاه تجدیدنظر	دکتری	جزا و جرم‌شناسی	مرد
۲	رئیس دادگستری	سطح چهار حوزه علمیه	فقه و اصول	مرد
۳	رئیس مجتمع قضایی دادگاه خانواده	کارشناسی ارشد، درس خارج حوزه	حقوق جزا و جرم‌شناسی، فقه و اصول	مرد
۴	وکیل دادگستری	کارشناسی ارشد	حقوق خصوصی	زن
۵	استاد سطوح عالی حوزه علمیه، عضو گروه پزشکی جامعه المصطفی	سطح چهار حوزه علمیه	فقه و اصول	مرد
۶	مشاور	دکتری، سطح چهار حوزه علمیه	روان‌شناسی عمومی، فقه و اصول	مرد

۷	روان شناس و مشاور	دکتری	روان شناسی بالینی، روان شناسی عمومی	مرد
۸	رئیس شعبه دادگاه خانواده	کارشناسی ارشد	حقوق جزا و جرم شناسی	مرد
۹	قاضی مشاور	کارشناسی ارشد	حقوق خصوصی	زن
۱۰	قاضی مشاور	کارشناسی ارشد	حقوق خصوصی	زن
۱۱	روان شناس و مشاور خانواده	کارشناسی ارشد	روان شناسی	زن
۱۲	رئیس شعبه دادگاه خانواده	کارشناسی ارشد	حقوق و معارف اسلامی	مرد
۱۳	رئیس شعبه دادگاه خانواده	کارشناسی ارشد	حقوق جزا و جرم شناسی	مرد
۱۴	مشاور و زوج درمانگر	دکتری	مشاوره خانواده	زن
۱۵	مشاور و زوج درمانگر	دکتری	روانشناسی عمومی	زن
۱۶	وکیل دادگستری و استاد دانشگاه	دکتری	حقوق خصوصی	مرد
۱۷	کارمند دادگستری	کارشناسی ارشد	حقوق جزا و جرم شناسی	مرد
۱۸	استاد دانشگاه، مدرس حوزه و مشاور خانواده	سطح چهار حوزه علمیه	فقه خانواده	زن
۱۹	استاد دانشگاه و مشاور خانواده	سطح سه حوزه علمیه و دکتری روان شناسی	مشاوره خانواده	زن

جدول ۲

مفاهیم اولیه (کدگذاری باز) و فراوانی چالش های فقهی زوجین نابارور؛ استخراج شده از مصاحبه ها

ردیف	مفهوم اولیه	فراوانی	ردیف	مفهوم اولیه	فراوانی
۱	جواز دخل و تصرف در پول معاملات اهدای اسپرم	۲	۷۲	جواز دخل و تصرف در پول معاملات اهدای تخمک	۱
۲	استفاده از رحم زن اجنبی	۱	۷۳	فرزندخواندگی	۵
۳	جواز دخل و تصرف در پول قراردادهای رحم جایگزین	۱	۷۴	کم توجهی مردم نسبت به احکام شرعی	۳
۴	کراهت شدید طلاق	۱	۷۵	گرفتن تخمک از زن اجنبی در اهدای تخمک	۳
۵	حضانة فرزندخوانده	۱	۷۶	عدم ایجاد حق طلاق در فقه برای ناباروری شوهر	۱
۶	چالش نسب در اهدای جنین	۳	۷۷	حرمت اهدای جنین در فقه اهل سنت	۱
۷	بری بودن ذمه شوهر در هزینه های زیاد ناباروری	۱	۷۸	حامل بودن صرف زن نابارور در اهدای تخمک	۳
۸	اختیار طلاق زن	۲	۷۹	وظیفه فقه در پاسخ گویی به مسائل مبتلابه	۱
۹	صاحب اسپرم پدر بیولوژیک است	۱	۸۰	نیاز به بررسی همه جانبه احکام تلقیح مصنوعی	۱
۱۰	نبود راهی به جز استفاده از اسپرم اهدایی در برخی از موارد	۱	۸۱	اختلاف نظر فقها در ایجاد محرمیت با شیر حاصل از حمل غیرطبیعی	۱
۱۱	رحم جایگزین	۴	۸۲	شرایط رضاع در فقه	۱
۱۲	چالش های فقهی و حقوقی تلقیح مصنوعی	۱	۸۳	اهدای اسپرم	۶
۱۳	ادامه زندگی بدون فرزند	۲	۸۴	اهدای تخمک	۷

ردیف	مفهوم اولیه	فراوانی	ردیف	مفهوم اولیه	فراوانی
۱۴	چالش ارث فرزندخوانده	۴	۸۵	اهدای جنین	۷
۱۵	شبیه سازی	۱	۸۶	عدم انتصاب نسب طفل در اهدای جنین به والدین	۳
۱۶	اثبات اضطراب با عدم وجود راه دیگر	۱	۸۷	لزوم وجود نسب برای رابطه توارث	۳
۱۷	عدم انتصاب طفل به مادر در اهدای تخمک	۲	۸۸	چالش ارث در اهدای تخمک	۲
۱۸	عدم انتصاب طفل به پدر در اهدای اسپرم	۱	۸۹	چالش حریمیت در اهدای جنین	۱
۱۹	چالش نسب در اهدای اسپرم	۱	۹۰	حمل جنین غیر توسط زن نازا در اهدای جنین	۳
۲۰	چالش نسب در اهدای تخمک	۱	۹۱	تعلق جنین به دیگری در اهدای جنین	۴
۲۱	جواز لقاح آزمایشگاهی	۱	۹۲	اهدای جنین چالش برانگیزتر از سایر روش ها	۱
۲۲	عدم انتصاب طفل تلقیح مصنوعی به والدین یا یکی از آنها	۲	۹۳	شرط وجود علقه زوجین بین صاحبان نطفه در اهداکنندگان جنین	۱
۲۳	تفاوت ملاک خوشبختی در داشتن فرزند	۱	۹۴	عدم پایبندی به تعهدات زناشویی	۲
۲۴	چالش نسب در رحم جایگزین	۱	۹۵	نفی شبیه سازی در فقه	۱
۲۵	عدم همکاری زوج برای درمان دلیلی بر گرفتن فرزندخوانده	۱	۹۶	شرط وجود علقه زوجیت بین صاحبان نطفه در اهدای اسپرم	۴
۲۶	شرط عدم انجام مقدمات حرام برای جواز تلقیح مصنوعی	۴	۹۷	شرط وجود علقه زوجیت بین صاحبان نطفه در اهدای تخمک	۶
۲۷	چالش ارث در رحم جایگزین	۲	۹۸	آرامش یکی از اهداف ازدواج	۱
۲۸	الزام زوجین به اطلاع از آثار فقهی تلقیح مصنوعی	۱	۹۹	نامشروع بودن برخی از روش های تلقیح مصنوعی	۱
۲۹	روشن شدن مسیر سعادت با فقه	۱	۱۰۰	ناامیدی از درمان و گرفتن فرزندخوانده	۱
۳۰	توجه قرآن به امر فرزندآوری	۱	۱۰۱	چالش ارث کودکان تلقیح مصنوعی	۲
۳۱	ناامیدی از درمان و گرفتن فرزندخوانده	۱	۱۰۲	بهرت بودن سازش زن در ناباروری مرد	۱
۳۲	خوشبختی زن در وفاداری به شوهر عقیم	۱	۱۰۳	اختلاف نظر فقها در جواز و حرمت اهدای جنین	۷
۳۳	اختلاف نظر فقها در جواز و حرمت اهدای اسپرم	۵	۱۰۴	اختلاف نظر فقها در جواز و حرمت اهدای تخمک	۳
۳۴	اختلاف نظر فقها در جواز و حرمت رحم جایگزین	۶	۱۰۵	لزوم وجود حرج و اضطراب در رفع حرمت	۲
۳۵	راهکار رضاع برای حریمیت فرزندخوانده	۴	۱۰۶	راهکار نکاح برای حریمیت فرزندخوانده	۴
۳۶	درمان ناباروری با تلقیح مصنوعی	۵	۱۰۷	لایینحل بودن ارث کودکان متولد از اهداء جنین	۱
۳۷	کراهت ازدواج با فرد عقیم در صورت علم	۱	۱۰۸	فطری بودن نیاز به فرزندآوری	۲
۳۸	چالش حریمیت فرزندخوانده	۳	۱۰۹	تلقیح مصنوعی رایج ترین درمان ناباروری	۱
۳۹	منتفی بودن شبیه سازی در ایران	۱	۱۱۰	خرید اسپرم از اجنبی	۱
۴۰	گرفتن اسپرم از اقوام	۲	۱۱۱	معامله اسپرم	۳
۴۱	خرید اسپرم از چند شخص	۲	۱۱۲	خرید تخمک از اجنبی	۲
۴۲	خرید تخمک از خویشان	۲	۱۱۳	منع خویشاوندی در تخمک اهدائی	۲
۴۳	منع خویشاوندی در اسپرم اهدایی	۲	۱۱۴	فروش جزئی از بدن	۱
۴۴	خرید تخمک	۲	۱۱۵	خرید اسپرم	۲

ردیف	مفهوم اولیه	فراوانی	ردیف	مفهوم اولیه	فراوانی
۴۵	امانت بودن بدن انسان	۱	۱۱۶	محاسبه در مورد اجزای بدن	۱
۴۶	سلامت روانی در اهداکننده اسپرم	۳	۱۱۷	نامشروع بودن طفل	۳
۴۷	تأثیر عمیق نطفه	۴	۱۱۸	حلال زادگی	۱
۴۸	عدم انجام برخی از روش ها	۲	۱۱۹	تأثیر اسلام در زندگی	۲
۴۹	اهمیت فرزندآوری در اسلام	۲	۱۲۰	تغییر سبک زندگی	۱
۵۰	پاسخ گویی فقها به مسائل مستحدثه	۴	۱۲۱	عدم سابقه تلقیح مصنوعی	۲
۵۱	مصاحقه شبهه تلقیح مصنوعی	۳	۱۲۲	انتساب طفل به صاحب نطفه در مصاحقه	۲
۵۲	شبهه زنا	۲	۱۲۳	حفظ فروج	۲
۵۳	اضطرار و حکم جواز	۱	۱۲۴	احتیاط در تلقیح مصنوعی	۱
۵۴	اجتناب از لمس حرام	۳	۱۲۵	اجتناب از نظر حرام	۱
۵۵	حفظ کیان خانواده	۴	۱۲۶	تحقق فرزندآوری	۳
۵۶	تلقیح مصنوعی دریچه امید	۴	۱۲۷	فقه پویا	۵
۵۷	تلقیح مصنوعی و جلوگیری از فروپاشی زندگی	۱	۱۲۸	اسلام کامل ترین دین	۵
۵۸	اختیار افراد بر تن	۱	۱۲۹	پرداخت خسارت به زن	۱
۵۹	شرایط رضاع برای حریمیت	۲	۱۳۰	شیر حمل مشروع	۳
۶۰	شیر داشتن نوزاد شرعی	۱	۱۳۱	زن در قرآن	۲
۶۱	کشتزار بودن زن	۲	۱۳۲	فرزندآوری و خواست خداوند	۱
۶۲	آسیب جسمی زن در درمان	۱	۱۳۳	آسیب روحی زن در درمان	۲
۶۳	فمنیسیم و درمان ناباروری	۱	۱۳۴	عدم امکان الزام زن به درمان	۲
۶۴	بردگی جنسی	۱	۱۳۵	تضییع حق طفل متولد از تلقیح مصنوعی	۳
۶۵	چندبعدی بودن اسلام	۱	۱۳۶	سعادت دنیا	۱
۶۶	لزوم توجه به آخرت	۱	۱۳۷	خودخواهی زوجین	۱
۶۷	تأثیر نطفه بر شخصیت	۴	۱۳۸	سعادت بشر	۱
۶۸	نص قرآن در حفظ فروج	۴	۱۳۹	احادیث در حفظ فروج	۳
۶۹	حرام بودن شناسنامه به نام خود	۱	۱۴۰	فرزندخواندگی در قرآن	۱
۷۰	حرمت به نام خود خواندن فرزندخوانده	۱	۱۴۱	تأثیر دوران باروری بر شخصیت	۴
۷۱	مادر بودن صاحب رحم بنا به نظر برخی	۲	۱۴۲	مادر بودن صاحب تخمک بنا به نظر برخی	۲

در جدول ۲ مفاهیم اولیه (کدهای باز) و فراوانی هر مفهوم در مورد چالش های فقهی ناباروری از مصاحبه ها استخراج و ارائه شده است. با توجه به این جدول مفاهیم اولیه مصاحبه ها و فراوانی چالش های فقهی زوجین نابارور شامل ۱۴۲ کد باز است.

جدول ۳

مفاهیم اولیه (کدگذاری باز) و فراوانی چالش‌های حقوقی زوجین نابارور؛ استخراج شده از مصاحبه‌ها

ردیف	مفهوم	فراوانی	ردیف	مفهوم	فراوانی
۱	طلاق به درخواست زوجه	۷	۶۴	احتیاط در معاملات گامت	۱
۲	چالش ارث در اهدای اسپرم	۱	۶۵	عدم ورود قانون به مسائل جدید	۱
۳	نداشتن رحم و خیار فسخ	۱	۶۶	چالش صدور شناسنامه در رحم جانشین	۱
۴	فسخ نکاح در صورت خیار تخلف شرط	۱	۶۷	قراردادهای دوستانه و تجاری رحم جانشین	۲
۵	نبود ناباروری جزو عیوب فسخ	۱	۶۸	نبود قانون خاص در رحم جانشین	۲
۶	روند قانونی خاص اهداء جنین	۱	۶۹	محرمانگی در تلقیح مصنوعی و تضییع حق افراد	۱
۷	محدود کردن تعدد زوجات در قانون	۱	۷۰	شروط قراردادهای رحم جانشین	۱
۸	شرط اجرای عدالت در تعدد زوجات	۱	۷۱	جواز یا عدم جواز معاملات تخمک	۱
۹	شرط توان اقتصادی برای تعدد زوجات	۱	۷۲	جواز یا عدم جواز معاملات اسپرم	۱
۱۰	پابرجا بودن حقوق زن در طلاق به دلیل ناباروری	۱	۷۳	رأی اصراری فسخ نکاح به دلیل نداشتن رحم	۱
۱۱	درخواست طلاق زن در عسر و حرج	۱	۷۴	چالش نسب در رحم جایگزین	۱
۱۲	سختی اثبات عسر و حرج	۲	۷۵	تفاوت نظر قضات در عسر و حرج	۴
۱۳	نسب در فرزندخواندگی	۱	۷۶	صاحب اسپرم پدر است	۱
۱۴	چالش نسب در اهداء اسپرم	۱	۷۷	نقص قانون اهدای جنین	۵
۱۵	چالش نسب در اهدای تخمک	۱	۷۸	نبود قانون مدون در اهدای تخمک	۴
۱۶	چالش نسب در اهدای جنین	۲	۷۹	دعوی اثبات نسب برای اخاذی	۱
۱۷	خرید نوزاد	۱	۸۰	نفی نسب طفل توسط وراث قانونی	۱
۱۸	وفاداری بیشتر زنان	۲	۸۱	شرایط قانونی خاص برای اهداکنندگان جنین	۱
۱۹	طلاق نتیجه سوء معاشرت	۱	۸۲	تأیید اهدای جنین توسط شورای نگهبان	۱
۲۰	ماده ۱۱۷۳ گزارش اصلاحی برای تغییر حضانت	۱	۸۳	چالش نفقه کوک متولد از اهداء جنین پس از طلاق والدین	۲
۲۱	نبود تفسیر مشخص از قانون اهدای جنین	۱	۸۴	بند ۱۰ سند نکاح به درباره حق طلاق زن	۶
۲۲	نفی نسب طفل در خیانت زناشویی	۱	۸۵	عدم ورود دادگاه به مسئله محرمیت فرزندخوانده	۱
۲۳	کفایت عقیمی مرد برای درخواست طلاق زوجه	۱	۸۶	حکم موقت فرزندخواندگی به مدت ۶ ماه	۱
۲۴	گواهی پزشکی قانونی مبنی بر عقیمی شوهر	۱	۸۷	هزینه‌های زیاد درمانی دلیلی بر گرایش به فرزندخواندگی	۱
۲۵	عدم امکان الزام شوهر به پرداخت هزینه‌های بالای درمانی	۴	۸۸	حق طلاق زن بعد از گذشت ۵ سال از زندگی مشترک در ناباروری شوهر	۴
۲۶	شرط متعارف بودن هزینه‌ها در وجوب نفقه	۲	۸۹	عدم واگذاری فرزندخوانده به برخی از خانواده‌ها	۱
۲۷	تمثیلی بودن موارد ماده ۱۱۰۷ قانون مدنی	۱	۹۰	شرط صلاحیت اخلاقی برای گرفتن فرزندخوانده	۱
۲۸	تعریف نفقه در ماده ۱۱۰۷	۲	۹۱	شرط توان اقتصادی برای گرفتن فرزندخوانده	۱
۲۹	پیروی قانون نفقه از فقه	۱	۹۲	حضانت طفل در اهدای جنین	۳

ردیف	مفهوم	فراوانی	ردیف	مفهوم	فراوانی
۳۰	سختی اثبات خشونت خانگی	۱	۹۳	نفقة طفل در اهدای جنین	۳
۳۱	خلأ قانونی در خشونت های خانگی	۱	۹۴	خلأ قانونی در سوء معاشرت زوجین	۱
۳۲	طلاق، آخرین راه حل	۱	۹۵	سوء معاشرت در ناباروری	۱
۳۳	حق طلاق زوجه در امراض سبب ناباروری مرد	۱	۹۶	فسخ در ناباروری	۲
۳۴	ازدواج مجدد مرد در ناباروری زن	۴	۹۷	نبود هزینه های درمان ناباروری جزو نفقه	۲
۳۵	رفع چالش عدم ارث بری فرزندخوانده با قوانین خاص بهزیستی	۴	۹۸	عدم اجازه قانون در گرفتن فرزند از اقوام	۱
۳۶	چالش ارث در اهدای جنین	۶	۹۹	اختلاط نسل	۵
۳۷	قانونی بودن اهدای جنین	۱	۱۰۰	نبود قانون مدون در اهدای اسپرم	۴
۳۸	طلاق دادن زوجه	۴	۱۰۱	عدم نسخ ماده ۱۶ و ۱۷ قانون حمایت خانواده	۲
۳۹	تصوب قانون اهدای جنین در سال ۱۳۸۲	۲	۱۰۲	داشتن ۵ ماده قانون اهدای جنین	۴
۴۰	شرایط اهداکنندگان جنین در قانون	۴	۱۰۳	عدم اعتیاد به مواد مخدر اهداکننده	۴
۴۱	نداشتن بیماری ژنتیکی در اهداکنندگان	۴	۱۰۴	سکوت قانون گذار در اسپرم اهدایی	۳
۴۲	عدم منع قانونی برای اهدای تخمک	۴	۱۰۵	عدم منع قانونی برای اهدای اسپرم	۳
۴۳	صلاحیت اخلاقی دریافت کنندگان جنین	۴	۱۰۶	عدم محجوریت زوجین دریافت کننده جنین	۴
۴۴	ایرانی بودن زوجین اهداء گیرنده جنین	۴	۱۰۷	قانون اهداء جنین تنها نص در تلقیح مصنوعی	۴
۴۵	عدم منع قانونی برای دریافت اسپرم	۳	۱۰۸	عدم منبع قانونی برای دریافت تخمک	۲
۴۶	تضیع حق سایر وراث	۲	۱۰۹	تضیع حق والدین اصلی در ارث	۲
۴۷	تضیع حق کودک در ارث	۲	۱۱۰	انتصاب نصب به صاحب اسپرم	۳
۴۸	انتصاب نسب به صاحب تخمک	۳	۱۱۱	انتصاب طفل به صاحب رحم	۲
۴۹	شرط نسب در ارث بری	۳	۱۱۲	مصالحه اموال در ارث بری	۳
۵۰	حق بودن حضانت	۱	۱۱۳	تکلیف بودن حضانت	۱
۵۱	عدم امکان الزام زوج به حضانت در اسپرم اهدایی	۲	۱۱۴	عدم امکان الزام زوج به پرداخت نفقه در اسپرم اهدایی	
۵۲	بلا تکلیفی حضانت طفل در جنین اهدایی	۲	۱۱۵	عدم تکلیف زوج به پرداخت نفقه	
۵۳	فوت پدر جایگزین	۲	۱۱۶	عدم تکلیف جد پدر در حضانت اسپرم اهدایی	۲
۵۴	عدم تکلیف جد پدری به ولایت در اسپرم اهدایی	۲	۱۱۷	عدم تکلیف جد پدری به نفقه در اسپرم اهدایی	۲
۵۵	عدم تکلیف مادر به نفقه	۱	۱۱۸	تهدیدات مالی آینده طفل	۱
۵۶	حق کودک در داشتن سرپرست	۱	۱۱۹	خودخواهی زوجین	۱
۵۷	نبود قانون در مورد ارث کودک اهدای تخمک	۲	۱۲۰	نبود قانون در مورد ارث کودک اهدای اسپرم	۲
۵۸	اصل ۱۶۷ قانون اساسی	۳	۱۲۱	رجوع به متون فقهی در مواقع سکوت قانون	۳
۵۹	حق پاک بودن صلب برای کودک	۴	۱۲۲	ارث بری از صاحب تخمک	۲
۶۰	ارث بری از صاحب اسپرم	۳	۱۲۳	ارث بری از صاحبان جنین	۲
۶۱	ارث بری از صاحب رحم	۲	۱۲۴	قرارداد بین افراد	۲

ردیف	مفهوم	فراوانی	ردیف	مفهوم	فراوانی
۶۲	شرط صحت قرارداد بین افراد	۲	۱۲۵	شرط عدم منافات قراردادها با اخلاق حسنه	۲
۶۳	شرط عدم منافات قراردادها با نظم عمومی	۲	۱۲۶	جاری بودن ماده ۱۰ در رحم اجاره ای	۲

مطابق جدول ۳ مفاهیم اولیه (کدگذاری باز) مصاحبه‌ها و فراوانی چالش‌های حقوقی زوجین نابارور شامل ۱۲۶ کدباز است.

جدول ۴

مفاهیم اولیه (کدگذاری باز) و فراوانی مهمترین چالش‌های فقهی و حقوقی زوجین نابارور؛ استخراج شده از مصاحبه‌ها

ردیف	مفهوم	فراوانی	ردیف	فراوانی	ردیف
۱	صدمات روحی و روانی طلاق	۱	۱۸	خلأ قانونی در اهدای تخمک	۱
۲	نقص قانون اهدای جنین	۱	۱۹	خلأ قانونی در اهدای اسپرم	۱
۳	چالش نسب در اهداء اسپرم	۴	۲۰	چالش نسب در اهدای جنین	۴
۴	چالش ارث در اهدای اسپرم	۶	۲۱	چالش ارث در اهدای جنین	۶
۵	چالش نسب در اهدای تخمک	۴	۲۲	تزلزل در روابط زوجین در ناباروری	۱
۶	چالش ارث در اهدای تخمک	۸	۲۳	اعمال خشونت روانی علیه مردان	۱
۷	چالش نسب در رحم جایگزین	۴	۲۴	اعمال خشونت فیزیکی و اقتصادی بیشتر علیه زنان	۱
۸	چالش ارث در رحم جایگزین	۸	۲۵	خشونت اقتصادی	۱
۹	چالش محرمیت در اهدای جنین	۱	۲۶	خشونت روانی	۱
۱۰	خشونت جنسی	۱	۲۷	خشونت جسمی	۱
۱۱	ناشایستگی اختلاط نسل در جامعه اسلامی	۱	۲۸	چالش محرمانگی در تلقیح مصنوعی	۱
۱۲	عدم ثبت صاحب تخمک	۱	۲۹	سوء معاشرت زوجین	۲
۱۳	عدم ثبت صاحب اسپرم در برخی مراکز	۱	۳۰	اختلاف نظر فقها در جواز و حرمت تلقیح مصنوعی	۱
۱۴	طلاق	۴	۳۱	حضانة طفل در اسپرم اهدایی	۲
۱۵	نفقه طفل در اسپرم اهدایی	۲	۳۲	نفقه درمانی	۲
۱۶	فوت والدین جانشین و نبود قانون حمایتی	۱	۳۳	اختلاط نسل و ازدواج خواهر با برادر	۳
۱۷	محرمیت فرزندخوانده	۳			

جدول ۵

مفاهیم اولیه (کدگذاری باز) و فراوانی اثرات منفی ناباروری بر روابط زوجین؛ استخراج شده از مصاحبه‌ها

ردیف	مفهوم	فراوانی	ردیف	مفهوم	فراوانی
۱	به دنبال مقصر بودن در زندگی	۱	۲۸	حس خوشبختی با داشتن فرزند	۱
۲	دلسردی نسبت به زندگی	۱	۲۹	عدم ایجاد اختلال در زندگی با ناباروری	۱
۳	هزینه‌های بالای درمانی و کاهش تمایل به فرزندآوری	۱	۳۰	کم شدن میزان طلاق در سال اخیر به دلیل ناباروری	۱
۴	وضعیت اقتصادی و کاهش تمایل به فرزندآوری	۱	۳۱	جبران عقیمی شوهر با افزایش بعد عاطفی	۲
۵	بهانه جویی	۱	۳۲	افسردگی	۱
۶	خشونت روانی	۲	۳۳	اهمیت بیشتر اختلالات جنسی از خود ناباروری	۱
۷	تهدید به طلاق	۱	۳۴	دخالت اطرافیان	۳
۸	سوء معاشرت در بین زوجین	۱	۳۵	مخدوش شدن روابط زوجین	۱
۹	اختلاف بر سر انتقال اموال به نام زوجه	۱	۳۶	تزلزل در زندگی زناشویی	۳
۱۰	طلاق عاطفی	۱	۳۷	اختلاف بر سر هزینه‌های درمانی	۲
۱۱	عدم پایبندی به تعهدات زناشویی	۲	۳۸	نداشتن تفاهم زوجین در گرفتن فرزندخوانده	۱
۱۲	خشونت‌های خانگی	۴	۳۹	نداشتن تفاهم زوجین در درمان	۱
۱۳	انزوای فردی و اجتماعی	۱	۴۰	پایین آمدن سیستم ایمنی بدن	۱
۱۴	برآورده نشدن انتظارات	۱	۴۱	اختلافات زناشویی	۸
۱۵	احساس پوچی	۳	۴۲	سردی روابط زناشویی	۷
۱۶	طلاق	۸	۴۳	ازدواج مجدد مرد	۶
۱۷	خشونت جسمی	۱	۴۴	خشونت جنسی	۲
۱۸	خیانت عاطفی	۶	۴۵	خیانت جنسی	۲
۱۹	ناامیدی	۴	۴۶	ترس	۱
۲۰	سرزنش اطرافیان	۶	۴۷	کاهش ارتباط با سایر افراد	۲
۲۱	مشکلات جنسی	۵	۴۸	کاهش رضایت زناشویی	۴
۲۲	احساس بی‌کفایتی	۳	۴۹	معضل بودن ناباروری برای زوجین	۴
۲۳	کاهش شایستگی فردی	۲	۵۰	کاهش شایستگی اجتماعی	۲
۲۴	تأثیر روند درمان بر روابط زوجین	۲	۵۱	طولانی بودن روند درمان	۴
۲۵	کاهش صمیمیت زوجین	۳	۵۲	کاهش کیفیت زندگی	۵
۲۶	ناباروری به مثابه یک بحران	۳	۵۳	کژکاری‌های جنسی	۲
۲۷	سردمزاجی زوجین	۲	۵۴	افسردگی	۴

جدول ۶

مفاهیم اولیه (کدگذاری باز) و فراوانی تأثیرچالش‌های فقهی و حقوقی بر روابط زوجین نابارور: استخراج شده از مصاحبه‌ها

ردیف	مفهوم	فراوانی	ردیف	مفهوم	فراوانی
۱	تصمیم احساسی زوجین در تلقیح مصنوعی	۱	۲۰	چالش ارث و اثر منفی انتقال کل اموال به نفع فرزند	۲
۲	عدم انتصاب طفل و مسئولیت‌گریزی زوجین	۱	۲۱	تأثیر منفی کودکان نامشروع بر روابط زوجین	۳
۳	طلاق در شرط وجود علقه زوجیت بین صاحبان نطفه در اهدای اسپرم	۱	۲۲	تأثیر انتقال اموال به نفع فرزندخوانده در روابط مالی زوجین	۱
۴	استنکاف از پرداخت نفقه طفل به دلیل عدم انتصاب	۱	۲۳	تزلزل بین زوجین در عدم امکان الزام زوج به درمان	۲
۵	عدم پذیرش تلقیح مصنوعی به دلیل حرمت آن	۱	۲۴	عدم انتصاب طفل به والدین در تلقیح مصنوعی	۱
۶	تنش بین زوجین با شرط وجود علقه زوجیت برای جوار رحم جایگزین	۱	۲۵	حل نشدن محرمیت فرزندخوانده و تأثیر منفی بر روابط زوجین	۴
۷	نپذیرفتن فرزندخوانده به دلیل نبود نسب	۱	۲۶	عدم امکان الزام زوج به پرداخت نفقه	۲
۸	تزلزل در زندگی با شرط وجود علقه زوجیت برای جواز اهداء تخمک	۲	۲۷	اختلاف بین زوجین به دلیل عدم پذیرش طفل تلقیح مصنوعی	۴
۹	نپذیرفتن طفل متولد از اسپرم اهدایی به دلیل عدم انتصاب	۲	۲۸	عدم وجود قانونی برای تأیید صلاحیت روانی زوجین	۳
۱۰	مسئولیت ناپذیری زوجین	۳	۲۹	مثلت‌سازی با طفل	۲
۱۱	به هم ریختن زیرمنظومه زوجین	۳	۳۰	اثتلاف با کودک علیه یک از والد	
۱۲	خشونت بین زوجی	۴	۳۱	سردگمی زوجین	۲
۱۳	בלاتکلیفی قانونی زوجین	۲	۳۲	محرماتگی و وجود استرس زوجین از فاش شدن	۳
۱۴	عدم انتصاب و نفی نصب	۴	۳۳	دعوی نفی نصب سایر وراث	۴
۱۵	عدم ارث بری و تضعیف حق زوج دیگر در ارث	۲	۳۴	حق هر فرد بر بدن خود	۲
۱۶	تزلزل بین زوجین در عدم امکان الزام زوجه به درمان	۳	۳۵	دخالت اطرافیان و نبود حمایت قانونی	۲
۱۷	سکوت قانون و حس عدم امنیت مالی در زوجه	۲	۳۶	گسترش تولد کودکان نامشروع	۳
۱۸	بی‌توجهی به مسائل مذهبی	۴	۳۷	رواج پوچ‌گرایی	۳
۱۹	تأثیر بی‌توجهی به دین بر زندگی زوجین	۴	۳۸	فاش شدن نحوه تولد طفل و سوء ظن طفل به والدین	۲

نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد مفاهیم اولیه (کدگذاری باز) مصاحبه‌ها و فراوانی تأثیر چالش‌های فقهی-حقوقی بر روابط زوجین شامل ۳۸ کد باز است. نتایج جداول ۲ تا ۶ نشان می‌دهد که تمام عناصر (چالش‌های فقهی زوجین نابارور، چالش‌های حقوقی

ناباروری، اثرات منفی ناباروری بر روابط زوجین، تأثیر چالش‌های فقهی و حقوقی بر روابط زوجین) مستخرج از مصاحبه‌های خبرگان شامل ۳۹۳ کد باز می‌باشد.

جدول ۷

مفاهیم ثانویه و مقولات چالش‌های فقهی زوجین نابارور؛ مستخرج از مصاحبه‌ها

ردیف	مفاهیم ثانویه	مقولات
۱	شروط ارث‌بری	چالش ارث در کودکان متولد از تلقیح مصنوعی
۲	ارث‌بری در قانون	
۳	ارث‌بری در فقه	
۴	تبعیت قانون از فقه در بحث ارث	
۵	انتساب به صاحب نطفه	چالش نسب در تلقیح مصنوعی
۶	انتساب به صاحب تخمک	
۷	انتساب به صاحب اسپرم	
۸	عدم انتصاب طفل به یک یا هر دو از والدین	
۹	اهدای تخمک	روش‌های نوین باروری
۱۰	رحم جایگزین	
۱۱	اهدای اسپرم	
۱۲	رحم استیجاری	
۱۳	توجه قرآن به امر فرزندآوری	اهمیت فرزندآوری در اسلام
۱۴	کراهت ازدواج با فرد عقیم	
۱۵	هدف ازدواج	
۱۶	طلاق	راهکارهای زوجین نابارور
۱۷	پذیرش زندگی بدون فرزند	
۱۸	درمان	
۱۹	فرزندخواندگی	
۲۰	فسخ نکاح	
۲۱	نقش فقه در زندگی افراد	اهمیت بررسی فقهی-حقوقی تلقیح مصنوعی
۲۲	وظیفه افراد در قبال احکام مبتلا به	
۲۳	تفاوت فتاوا در رحم جایگزین	
۲۴	تفاوت فتاوا در اهدای تخمک	
۲۵	تفاوت فتاوا در اهدای اسپرم	
۲۶	تفاوت فتاوا در جنین‌اهدائی	

ردیف	مفاهیم ثانویه	مقولات
۲۷	حرمت تلقیح مصنوعی در فقه اهل سنت	تلقیح مصنوعی از دیدگاه فقه
۲۸	تفاوت فتاوا در حرمت یا جواز جنین اهدایی	
۲۹	تفاوت فتاوا در حرمت یا جواز اسپرم اهدائی	
۳۰	تفاوت فتاوا در حرمت یا جواز تخمک اهدائی	
۳۱	تفاوت فتاوا در حرمت یا جواز استفاده از رحم استیجاری	
۳۲	شروط جواز اهدای جنین از نظر برخی فقها	
۳۳	شروط جواز اهدای اسپرم از نظر برخی فقها	
۳۴	شروط جواز اهدای تخمک از نظر برخی فقها	
۳۵	پول حاصل از اجاره رحم	
۳۶	پول حاصل از خرید و فروش تخمک	
۳۷	پول حاصل از خرید و فروش اسپرم	
۳۸	احتیاط در معاملات گامت	تکلیف وفاداری زوجین
۳۹	وفاداری زوجین در فقه	
۴۰	خیانت زناشویی	
۴۱	تعهدات اخلاقی زوجین	
۴۲	تعهدات قانونی زوجین به یکدیگر	
۴۳	خیانت زناشویی در قانون مجازات اسلامی	راهکارهای ایجاد محرمیت
۴۴	شرایط رضاع در فقه	
۴۵	رضاع	
۴۶	نکاح	
۴۷	چالش محرمیت	
۴۸	چالش محرمیت فرزندخوانده	فرزندخوانده
۴۹	اخذ فرزندخواندگی	
۵۰	دلایل گرایش به فرزند خوانده	
۵۱	تأثیر فرزندخوانده بر روابط زوجین	

نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد چالش‌های فقهی زوجین نابارور شامل ۵۱ مفهوم ثانویه و ۱۰ مقوله است که مقولات عبارتند از: چالش ارث در کودکان متولد از تلقیح مصنوعی، چالش نسب تلقیح مصنوعی، روش‌های نوین باروری، اهمیت فرزندآوری در اسلام، راهکارهای زوجین نابارور، اهمیت بررسی فقهی-حقوقی تلقیح مصنوعی، تلقیح مصنوعی از دیدگاه فقه، تکلیف وفاداری زوجین، راهکارهای ایجاد محرمیت، فرزندخوانده.

مفاهیم ثانویه و مقولات چالش‌های حقوقی زوجین نابارور؛ مستخرج از مصاحبه‌ها

ردیف	مفاهیم ثانویه	مقولات
۱	رأی دادگاه به فسخ در ناباروری	خاتمه زندگی مشترک در ناباروری
۲	خيار فسخ در ناباروری	
۳	عیوب موجب فسخ نکاح	
۴	طلاق به درخواست زوجه	
۵	تغییر حضانت در قانون	خرید یا گرفتن طفل از دیگران
۶	گرفتن فرزند از اقوام	
۷	عدم ثبت قانونی صاحب گامت در برخی مراکز	محرمانگی در تلقیح مصنوعی
۸	اختلاط نسل	
۹	ناشناس بودن صاحب گامت	
۱۰	ناشناس بودن صاحبان جنین	
۱۱	تعدد زوجات در قانون	تعدد زوجات
۱۲	ازدواج مجدد مرد	
۱۳	قوانین اخذ فرزندخواندگی	فرزندخوانده در قانون
۱۴	چالش نسب در فرزندخوانده	
۱۵	حرمت گرفتن شناسنامه به نام خود برای فرزندخوانده	
۱۶	ارث فرزندخوانده	
۱۷	عدم حسن معاشرت	سوء معاشرت زوجین در قانون
۱۸	خلأ قانونی در عدم حسن معاشرت	
۱۹	سختی اثبات خشونت کلامی	
۲۰	حسن معاشرت در قرآن	
۲۱	نفقه در قانون	چالش مخارج درمانی
۲۲	چالش نفقه	
۲۳	هزینه‌های درمانی	
۲۴	شرط وجوب نفقه	
۲۵	نفی نسب	نسب و دعاوی آن
۲۶	دعوی اثبات نسب	
۲۷	چالش نسب در اهدای اسپرم	
۲۸	چالش نسب در اهدای تخمک	
۲۹	چالش نسب در رحم جایگزین	
۳۰	چالش نسب در اهدای جنین	

ردیف	مفاهیم ثانویه	مقولات
۳۱	اهدای جنین در قانون	خلأهای قانون در تلقیح مصنوعی
۳۲	اهدای تخمک در قانون	
۳۳	رحم جایگزین در قانون	
۳۴	اهدای اسپرم در قانون	
۳۵	درمان ناباروری در قانون	
۳۶	عدم دخالت قانون‌گذار در تلقیح مصنوعی	
۳۷	نقص قانون در جنین‌اهدایی	

نتایج جدول ۸ نشان می‌دهد چالش‌های حقوقی زوجین نابارور شامل ۳۷ مفهوم ثانویه و ۹ مقوله است که مقولات عبارتند از: خاتمه زندگی مشترک در ناباروری، خرید یا گرفتن طفل از دیگران، محرمانگی در تلقیح مصنوعی، تعدد زوجات، فرزندخوانده در قانون، سوء معاشرت زوجین در قانون، چالش مخارج درمانی، نسب و دعاوی آن، خلأهای قانون در تلقیح مصنوعی.

جدول ۹

مفاهیم ثانویه و مقولات مهمترین چالش فقهی و حقوقی ناباروری؛ مستخرج از مصاحبه‌ها

ردیف	مفاهیم ثانویه	مقولات
۱	نابودی زندگی مشترک	طلاق قانونی
۲	صدمات طلاق	
۳	خلأهای قانونی در اسپرم‌اهدایی	نقص قانون در اهدای گامت
۴	خلأهای قانونی در تخمک‌اهدایی	
۵	خشونت در بین زوجین	خشونت علیه ناباروران
۶	خشونت علیه مردان	
۷	خشونت علیه زنان	
۸	جواز یا حرمت استفاده از جنین اجنبی	تفاوت نظر فقها در جواز یا حرمت تلقیح مصنوعی
۹	جواز یا حرمت استفاده از تخمک اجنبی	
۱۰	جواز یا حرمت استفاده از اسپرم اجنبی	
۱۱	جواز یا حرمت استفاده از رحم اجنبی	
۱۲	عدم ثبت قانونی صاحب گامت در برخی از مراکز	محرمانگی در تلقیح مصنوعی
۱۳	ناشناس بودن صاحب گامت	
۱۴	ناشناس بودن صاحبان جنین	

ردیف	مفاهیم ثانویه	مقولات
۱۵	محرمانگی در جنین اهدایی	محرمانگی در تلقیح مصنوعی
۱۶	تضییع حق طفل	
۱۷	تضییع حق سایر وراث	
۱۸	امکان سوءظن به مادر	
۱۹	امکان ازدواج خواهر و برادر	اختلاط نسل در تلقیح مصنوعی
۲۰	حرمت نکاح محارم	
۲۱	خطرات پزشکی ازدواج محارم	
۲۲	نسب در جنین اهدایی	نسب در تلقیح مصنوعی
۲۳	نسب رحم جایگزین	
۲۴	نسب تخمک اهدایی	
۲۵	نسب اسپرم اهدایی	
۲۶	ارث در جنین اهدایی	ارث در تلقیح مصنوعی
۲۷	ارث در رحم جایگزین	
۲۸	ارث در تخمک اهدایی	
۲۹	ارث در اسپرم اهدایی	

نتایج جدول ۹ نشان می‌دهد مهمترین چالش فقهی- حقوقی زوجین نابارور شامل ۲۹ مفهوم ثانویه و ۸ مقوله است که مقولات عبارتند از: طلاق قانونی، نقص قانونی در اهدای گامت، خشونت علیه ناباروران، تفاوت نظر فقها در جواز یا حرمت تلقیح مصنوعی، اختلاط نسل در تلقیح مصنوعی، نسب در تلقیح مصنوعی، ارث در تلقیح مصنوعی.

جدول ۱۰

مفاهیم ثانویه و مقولات اثرات منفی ناباروری بر روابط زوجین؛ مستخرج از مصاحبه‌ها

ردیف	مفاهیم ثانویه	مقولات
۱	تفاهم نداشتن زوجین	اختلافات نظر زوجین در انتخاب روش
۲	اختلاف بین زوجین	
۳	اختلاف در اخذ فرزندخوانده	
۴	ناتوانی‌های جنسی	عوامل فروپاشی زندگی مشترک در ناباروری
۵	تعدد زوجات	
۶	کاهش کیفیت زندگی	
۷	سردی روابط زناشویی	
۸	خشونت	

عوامل فروپاشی زندگی مشترک در ناباروری	دخالت اطرافیان	۹
	تیره شدن روابط زوجین	۱۰
اثرات ناباروری در سال های اخیر بر طلاق زوجین	کاهش تمایل به طلاق در ناباروری	۱۱
	کاهش تمایل به فرزندآوری	۱۲
	ناباروری و اختلال در زندگی	۱۳
	گسترش ناباروری در جوامع امروزی	۱۴
آسیب های ناباروری	آسیب های فردی ناباروری	۱۵
	آسیب های بین فردی ناباروری	۱۶
	احساس شکست	۱۷
	حس ناکامی زوجین	۱۸
	تأثیر منفی ناباروری بر روابط شغلی	۱۹

جدول ۱۰ نشان می دهد اثرات منفی ناباروری بر روابط زوجین شامل ۱۹ مفهوم ثانویه و ۴ مقوله است که مقولات عبارتند از: اختلافات نظر زوجین، عوامل فروپاشی زندگی مشترک در ناباروری، اثرات ناباروری در سال های اخیر، آسیب های ناباروری.

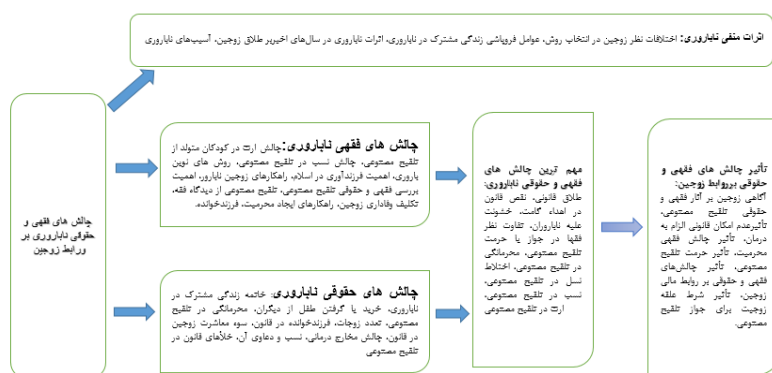
جدول ۱۱

مفاهیم ثانویه و مقولات تأثیر چالش های فقهی حقوقی بر روابط زوجین نابارور؛ مستخرج از مصاحبه ها

ردیف	مفاهیم ثانویه	مقولات
۱	تصمیم آگاهانه زوجین برای تلقیح مصنوعی	آگاهی زوجین بر آثار فقهی و حقوقی تلقیح مصنوعی
۲	آمادگی روحی زوجین	
۳	توانایی اقتصادی	
۴	گرفتن مشاوره روان شناسی	
۵	اجتناب از تصمیم عجولانه و احساسی	
۶	گرفتن مشاوره مذهبی	
۷	گرفتن مشاوره حقوقی	
۸	عدم امکان الزام به درمان	تأثیر عدم امکان قانونی الزام به درمان
۹	علاقه به فرزندآوری	
۱۰	حق داشتن فرزند	
۱۱	شروط خاص محرمیت با رضاع	تأثیر چالش فقهی محرمیت
۱۲	استفاده از نکاح منقطع برای محرمیت	
۱۳	بلوغ کودک و نامحرم بودن آن	
۱۴	محرمیت صبی	

ردیف	مفاهیم ثانویه	مقولات
۱۵	تأثیر نامشروع بودن کودک	تأثیر حرمت تلقیح مصنوعی
۱۶	حرمت تلقیح مصنوعی	
۱۷	مهم بودن حرمت برای متدین	
۱۸	تفاوت میزان باورها و اعتقادات زوجین	
۱۹	تأثیر عدم انتصاب طفل به یک یا هر دو از والدین	تأثیر چالش‌های فقهی و حقوقی بر روابط مالی زوجین
۲۰	هزینه‌های درمانی	
۲۱	چالش نفقه طفل	
۲۲	روابط مالی زوجین	
۲۳	شرط فقها برای جواز اهدای اسپرم	تأثیر شرط علقه زوجیت برای جواز تلقیح مصنوعی
۲۴	شرط فقها برای جواز رحم جایگزین	
۲۵	شرط فقها برای جواز اهدای تخمک	
۲۶	طلاق	
۲۷	سوء ظن	
۲۸	فروپاشی زندگی در اسپرم اهدایی	

نتایج جدول ۱۱ نشان می‌دهد که تأثیر چالش‌های فقهی و حقوقی بر روابط زوجین شامل ۲۸ کد ثانویه و شش مقوله است که مقولات عبارتند از: آگاهی زوجین بر آثار فقهی و حقوقی، تأثیر عدم امکان قانونی الزام به درمان، تأثیر چالش فقهی محرمیت، تأثیر حرمت تلقیح مصنوعی، تأثیر چالش‌های فقهی و حقوقی بر روابط مالی زوجین، تأثیر شرط علقه زوجیت برای جواز تلقیح مصنوعی.

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش

در نهایت پس از شناسایی کدهای ثانویه و مقولات مربوط به آنها و تحلیل آن با نرم افزار مکس کیودی ای مدل نهایی پژوهش ارائه شد. داده‌های شکل ۱ از تجزیه و تحلیل داده‌های مصاحبه‌ها استخراج شده است. این شکل رابطه بین چالش‌های فقهی-حقوقی و تأثیرگذاری آن بر روابط زوجین را نشان می‌دهد.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

فرزندآوری به روش تلقیح مصنوعی تبعات زیادی دارد که مسئله نسب و ارث مولود از جمله آنهاست. برای اینکه شخصی از دیگری ارث ببرد باید رابطه نسب به صورت شرعی وجود داشته باشد. از آنجاکه در تلقیح مصنوعی نسب طفل به والدین بیولوژیک آنها می‌رسد این کودک نسبت به والدینی که آنها را بزرگ می‌کند یا حتی طفلی که در رحم رشد و نمو پیدا می‌کند، ولی نطفه آن متعلق به دیگری است در نسب که لازمه ارث است مشکل دارد، اما برای برخی از زوجین داشتن فرزند در اولویت است و وجود بسیاری از چالش‌ها از جمله مسائل شرعی نمی‌تواند آنها را از درمان بازدارد. این افراد ترجیح می‌دهند قبل از جدا شدن به سمت درمان بروند. این نکته اهمیت دارد که هرچند داشتن فرزند موهبتی انکارناپذیر است، اما تصمیمی که زوجین برای داشتن فرزند می‌گیرند باید آگاهانه باشد؛ زیرا فقط حق ایشان نیست که صاحب فرزند باشند، بلکه حق کودک هم است که به صورت مشروع و سالم به دنیا آید. گاهی افراد فقط به داشتن فرزند می‌اندیشند، اما درباره حلال و حرام بودن روش نزد شرع مقدس اسلام یا تبعات آن تصمیم درستی نمی‌گیرند. برای مثال زن و شوهر برای استفاده از رحم جایگزین از رحم مادر زن استفاده می‌کنند، هرچند شاید این عمل تنش کمتری در روابط زوجین ایجاد کند، ولی رابطه زوجیت زن و مرد را حرام می‌کند. در فرایند انجام پژوهش حاضر، پژوهشگر در مرکز درمانی با افرادی مواجه شد که برای کاهش هزینه‌های درمان ناباروری از رحم مادر (مادر زن) به عنوان رحم جایگزین استفاده کرده بودند که این عمل ناآگاهی و بی‌اطلاعی یا بی‌توجهی مردم نسبت به برخی از احکام شرعی را نشان می‌دهد. نباید از یاد برد بر هر مسلمانی دانستن احکام مبتلا به واجب است و وظیفه محقق و قشر علمی جامعه فراهم کردن دسترسی آسان به این اطلاعات است.

حقوق مجموعه قواعدی است که از راه مؤسسات اجتماعی یا دولتی برای تنظیم رفتار ایجاد و اعمال می‌شود. قانون‌گذاری در ایران براساس فقه امامیه انجام می‌شود، هرچند در طلاق و فسخ نکاح قوانین کامل است، اما در بحث درمان ناباروری قوانین مدون یا وجود ندارد یا کافی نیست. قانون‌گذار در قانون، مختصری درمورد اهدای جنین صحبت کرده است، اما در مورد دیگر روش‌های تلقیح مصنوعی مانند اهدای گامت (تخمک و اسپرم) قانون مدونی وجود ندارد. این درحالی است که قانون باید برای مسائل جدید و مبتلابه چهارچوبی را پیش‌بینی کند تا نظم عمومی و مصلحت افراد حفظ شود. از تبعات مهم تلقیح مصنوعی نَسَب و ارث کودک است. در مبحث ارث، فرزند یا فرزندان مانع از ارث بری دیگر وراث می‌شود. هرچند زوجین سعی در مخفی کردن این مسائل دارند، اما اگر وراث قانونی بخواهند، می‌توانند با طرح دعوی نسب کودک متولد از تلقیح مصنوعی را از به‌ارث‌بردن اموال والدین یا والدی که از نظر بیولوژیک به او منصوب نیست، محروم کنند. در این صورت حق این کودک ضایع می‌شود؛ زیرا در فرض مذکور کودک از افرادی (والدین بیولوژیک) خود ارث می‌برد که آنها را نمی‌شناسد و از افرادی ارث نمی‌برد که در ظاهر فرزند حقیقی آنهاست. این مسئله در هر صورت باعث تضییع حق افراد چه کودک و چه وراث شرعی می‌شود. آنچه در ناباروری بر زندگی زوجین تأثیر می‌گذارد بدخلقی‌ها و سوء معاشرت زوجین است. این درحالی است که زوجین موظف به حسن معاشرت با یکدیگرند. زندگی ناباروری تلاطم‌های بسیاری دارد که یکی از آن خشونت است، اما اثبات این خشونت جز در خشونت فیزیکی که آثار آن بر بدن مجنی علیه باقی می‌ماند در دیگر خشونت‌های روانی و جنسی بسیار سخت و در برخی از موارد غیرممکن است. در قانون مدنی ایران، خشونت عاطفی و جنسی بین زوجین جرم‌انگاری نشده است. برای به سرپرستی گرفتن فرزند خوانده قوانین خاصی وجود دارد. این قوانین در سال ۱۳۹۲ با تغییراتی تسهیل شد، اما بایان وجود، خانواده‌ها ابتدا راه درمان را در پیش می‌گیرند و سعی دارند فرزند حقیقی خود را داشته باشند هرچند ناامیدی از درمان در مواردی زوجین را به سمت گرفتن فرزند خوانده سوق می‌دهد. زوجین پس از چند سال زندگی مشترک نیاز به حضور فرزند را در زندگی خود حس می‌کنند. قرآن زنان را به مثابه کشتزاری برای

فرزندآوری می‌داند. (ر.ک.، بقره: ۲۲۳) حال اگر زوجین نتوانند فرزنددار شوند کم‌کم این مسئله بر روابطشان تأثیر می‌گذارد. ناباروری می‌تواند آسیب‌های فردی و اجتماعی را به روابط تحمیل کند، هرچند در سال‌های اخیر به دلیل مشکلات اقتصادی میزان طلاق به دلیل ناباروری کمتر شده است، اما همچنان یکی از دلایل طلاق زوجین، نداشتن فرزند و تبعات این فقدان است.

یافته‌های پژوهش حاضر به خوبی نشان می‌دهد که بسیاری از مردم با فقه و موازین شرعی آشنایی کافی ندارند. کم‌کاری و ناکارآمدی نهادهای مرتبط غیرقابل انکار است. با مراجعه به نظر فقها در تمام مسائل چه فرزندخواندگی که به اتفاق نظر آن را نمی‌پذیرند و چه در مسئله تلقیح مصنوعی که بیشتر فقها آن را جایز نمی‌دانند، مگر گروهی که اختلاف کرده‌اند و در شرایطی که همراه با مقدمات حرام مثل (لمس و نظر) نباشد آن را پذیرفته‌اند. این درحالی است که قانون به طور عملی در بسیاری از موارد سکوت کرده است و با دادن مجوز به این مراکز، عمل آنها را به طور غیرمستقیم تأیید می‌کند. این اختلاف نظر در جواز یا حرمت (برخی از روش‌های تلقیح مصنوعی) چالشی فقهی برای زوجین نابارور دارد و برخی از زوجین نیز در درمان ناباروری به جواز یا عدم جواز آن روش توجهی نمی‌کنند.

مسائل و چالش‌های فقهی و حقوقی که خانواده‌های نابارور را درگیر می‌کند عبارتند از: - وفاداری: برخی زوجین به تعهدات زناشویی خود وفادار نیستند و از راه نامشروع فرزنددار می‌شوند؛

- فرزندخواندگی: خانواده را با مشکلاتی مانند عدم ارث‌بری از یکدیگر، محرمیت و گرفتن شناسنامه مواجهه می‌کند؛

- مشخص نبودن صاحبان اسپرم، تخمک و جنین در آینده باعث ازدواج خواهر و برادران می‌شود و این مسئله اختلاط نسل‌ها و مشکلات ژنتیکی را به همراه دارد؛

- عدم حمایت کافی قانون در سوء معاشرت همسر و اطرافیان مانند توهین، خشونت، سرزنش، سردی روابط؛ زیرا اثبات خشونت‌های روانی-جنسی بسیار سخت است؛

- عدم تأمین هزینه درمان ناباروری: از آنجاکه هزینه ناباروری شامل نفقه نمی‌شود گاهی مردان این هزینه را پرداخت نمی‌کنند.

این چالش‌ها فقط شامل زوجین نمی‌شود، بلکه حقوقی از کودک نیز ممکن است ضایع شود؛ زیرا کودک از والدین بیولوژیک خود ارث می‌برد، حال آنکه کودکان حاصل از تلقیح مصنوعی (خرید یا اهدای جنین، تخمک، اسپرم) پدر و مادر طبیعی خود را نمی‌شناسد و از آنان ارث نمی‌برد. این مسئله در هر صورت باعث تضییع حق این کودکان می‌شود.

فهرست منابع

- * قرآن کریم (۱۳۸۹). مترجم: فولادوند، محمد مهدی. تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
۱. ابن کثیر دمشقی، عمادالدین اسماعیل (۱۴۰۷ ه.ق). *البدایه والنهایه*. بیروت: دارالفکر.
۲. اشتراوس، آنسلم، و کوربین، جولیت (۱۳۹۳). *اصول روش تحقیق کیفی: نظریه مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگ.
۳. اعزازی، شهلا (۱۳۸۰). *خشونت خانگی، زنان کتک خورده*. تهران: نشر سالی.
۴. بیات، فرهاد (۱۳۹۹). *شرح جامع قانون مدنی: براساس علمای برجسته حقوق، آراء شعب و هیئت عمومی دیوان کشور*. تهران: ارشد.
۵. جمعی از پژوهشگران (زیر نظر هاشمی شاهرودی، سید محمود) (۱۳۸۲). *فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت (ع)*. قم: مؤسسه دایرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (ع).
۶. جمعی از نویسندگان (۱۳۸۹). *رساله ۱۲ مرجع*. اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان.
۷. حرعاملی، محمدبن حسن (۱۴۱۶ ه.ق). *وسایل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه*. قم: مؤسسه آل البيت (ع).
۸. حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲). *رساله اجوبه الاستفتائات*. تهران: امیرکبیر.
۹. ذهبی، شمس‌الدین محمدبن احمد (۱۴۱۳ ه.ق). *تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر و الاعلام*. بیروت: دارالکتب العربی.
۱۰. رازی (شیخ کلینی)، محمدبن یعقوب بن اسحاق (۱۳۶۲). *الروضة من الکافی*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۱. رضانیامعلم، محمدرضا (۱۳۸۳). *باروری‌های پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق*. قم: دفتر تبلیغات حوزه علمیه.
۱۲. صدر، سیدمحمد (۱۴۰۶ ه.ق). *ماوراء النفقه*. قم: المحبین للطباعة والنشر.
۱۳. صفایی، حسین (۱۳۹۷). *مختصر حقوق خانواده*. تهران: نشر میزان.
۱۴. طباطبایی بروجردی، حسین (بی‌تا). *مجموعه استفتائات*. قم: معارف اهل البيت.
۱۵. علامه حلی، حسن بن یوسف (بی‌تا). *ارشاد الاذهان الی احکام*. قم: مؤسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین.
۱۶. کرکی (المحقق الثانی)، علی بن الحسین (۱۴۰۸ ه.ق). *جامع المقاصد فی شرح القواعد*. قم: مؤسسه آل البيت (ع).
۱۷. گرجی، ابوالقاسم (۱۳۸۷). *بررسی تطبیقی حقوق خانواده*. تهران: نشر سمت.
۱۸. گلپایگانی، سیدمحمد رضا (۱۴۰۹ ه.ق). *مجمع المسائل*. قم: دارالقرآن الکریم.
۱۹. مغنیه، محمدجواد (۱۴۲۱ ه.ق). *فقه الامام جعفر الصادق (ع)*. قم: مؤسسه انصاریان للطباعة والنشر.
۲۰. مکی عاملی، شمس‌الدین محمد (شهید الاول) (۱۴۱۱ ه.ق). *اللمعه الدمشقیه*. تهران: دارالفکر.
۲۱. منصور، جهانگیر (۱۳۹۵). *قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: دوران.
۲۲. موسوی الخویی، سید ابوالقاسم (بی‌تا). *استفتائات*. نجف: مؤسسه الخویی الاسلامیه.
۲۳. موسوی خمینی، روح‌الله (۱۴۰۹ ه.ق). *تحریر الوسیله*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ع).

